

Izvirni znanstveni članek/Article (1.01)

Bogoslovni vestnik/Theological Quarterly 83 (2023) 2, 339—357

Besedilo prejeto/Received:09/2022; sprejeto/Accepted:11/2022

UDK/UDC: 81,37:27-23

DOI: 10.34291/BV2023/02/Avsenik

© 2023 Avsenik Nabergoj, CC BY 4.0

Irena Avsenik Nabergoj

Razvoj metode semantičnih polj ob primeru hebrejskega pojma resnice

Development of the Method of Semantic Fields on the Example of the Hebrew Concept of Truth

Povzetek: Namen članka je pokazati prednosti metode analize leksikalnih in semantičnih polj na področju literature ob prikazu večpomenskosti besedišča, ki v Svetem pismu izraža pomenske vidike pojma resnice. Analiza semantičnih polj upošteva osnovne jezikovne, literarne in retorične strukture – od najmanjših enot, kot je vrstica, do daljših odlomkov različnih besedil različnih vrst in zvrsti. Pri tem posebna pozornost velja stalni zvezi med sinonimi in antonimi v tipičnem bibličnem slovničnem paralelizmu (*parallelismus membrorum*) in v drugih temeljnih literarnih oblikah. Izhodišče vsake analize je zato upoštevanje razmerja med sinonimi in antonimi s podobnim pomenom. Literarne strukture pomenskih polj, ki izražajo razsežnosti pojma ‚resnica‘ v hebrejskem Svetem pismu, vključujejo sinonime in antonime korena ‚mn. Koren ‚mn se večinoma uporablja v pomenu ‚trdnost, stanovitnost, zanesljivost, stalnost, trajanje, zvestoba, resnica‘ v odnosu do Boga in človeštva. Iz osnovnega pomena korena ‚mn izhaja pomen vere kot zaupanja v nekoga, ki ga ima oseba za zanesljivega in zaupanja vrednega. Da bi razumeli celoten pomenski obseg koncepta resnice, v analizi izvirnega besedila upoštevamo tudi rabo besedišča v najvplivnejših prevodih Svetega pisma, kot sta Septuaginta in Vulgata, v sedanji vsakdanji rabi ter v razvoju teološkega besedišča na področjih filozofije in teologije. Tradicionalno razumevanje izraza ‚resnica‘ v vsakdanji rabi je osredotočeno na skladnost z določenim dejstvom ali z zunanjimi okoliščinami neke realnosti ter na razvidnost ‚poštenosti‘ v odnosih med ljudmi. Analiza semantičnih polj nam končno pomaga ugotoviti, kateri so specifični vidiki bibličnega pojma resnice v primerjavi z antično in novodobno posvetno literaturo.

Ključne besede: večpomenskost besed, vloga slovničnega paralelizma (*parallelismus membrorum*), sinonimi in antonimi, strukturalno jezikoslovje, semantična polja resnice, bralna izkušnja

Abstract: The aim of the article is to show the advantages of the method of analysis of lexical and semantic fields in the field of literature while showing the polysemy of the vocabulary that expresses the semantic aspects of the concept

of truth in the Bible. Semantic field analysis considers basic linguistic, literary, and rhetorical structures from the smallest units, such as a line, to larger fragments of various types and genres of texts. Special attention is paid to the constant connections between synonyms and antonyms in the typical biblical *parallelismus membrorum* and in other basic literary forms. The starting point of any analysis is the consideration of the relationship between synonyms and antonyms with a similar meaning. Literary structures of semantic fields that express the dimensions of the concept of "truth" in the Hebrew Bible include synonyms and antonyms of the root 'mn. The root 'mn is mostly used in the sense of "firmness, steadfastness, trustworthiness, constancy, duration, faithfulness, truth" in relation to God and humanity. From the basic meaning of the root 'mn comes the meaning of faith as trust in someone whom a person considers reliable, trustworthy. In order to understand the entire semantic scope of the concept of truth, in the analysis of the original text we also take into account the use of vocabulary in the most influential translations of the Bible, such as the Septuagint and the Vulgate, in current everyday use and in the development of theological vocabulary in the field of philosophy and theology. The traditional understanding of the term "truth" in everyday speech is focused on conformity with some fact or with the external circumstances of a certain reality and on the evidence of "fairness" in relations between people. The analysis of semantic fields finally helps us to determine what are the specific aspects of the biblical concept of truth compared to ancient and modern secular literature.

Keywords: multiple meanings of words, the role of *parallelismus membrorum*, synonyms and antonyms, structural linguistics, semantic fields of truth, reading experience

1. Uvod

V filozofiji je pojem ‚resnica‘ eno osrednjih vprašanj, ki ga v različnih okvirih in teorijah razlagajo različno.¹ V gnostičnih različicah koncept ‚resnice‘ označuje božansko bistvo, znanje in moč ter razodeto doktrino. Najpomembnejši cilj filozofije je iskanje merila za razlikovanje med resnico in zmoto. Tradicionalno razumevanje izraza ‚resnica‘ je medtem osredotočeno na skladnost z dejstvi, z zunanjimi okoliščinami neke realnosti ter na integriteto v odnosih med ljudmi. V sodobnem času sta postali priljubljeni koherentna in pragmatistična teorija resnice. Koherentna teorija resnice išče korespondenco z že obstoječo tradicijo resnice. V nasprotju s teorijo koherentnosti pragmatistične teorije gradijo na testu uporabnosti resnice in nosijo pečat njenega relativnega razumevanja.²

¹ Prispevek je nastal kot rezultat dela v okviru raziskovalnega programa „P6-0262: Vrednote v judovsko-krščanskih virih in tradiciji ter možnosti dialoga,“ ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

² Prispevek vsestransko nadgrajuje članka iz let 2013 in 2014 z osredotočenjem na metodo semantičnih

Za povzetek filozofskega pristopa h konceptu ‚resnice, se lahko sklicujemo na izjavo Paula Horwicha:

»Filozofsko vprašanje se ne glasi ›Kaj je res?«, pač pa raje: ›Kaj je resnica?‹ Kaj povemo o propoziciji, ko rečemo, da je resnična? Pomen tega vprašanja izhaja iz raznolikosti in globine načel, po katerih se pojem resnice uporablja. V skušnjavi smo, da bi na primer mislili, da je resnica pravi cilj in naravni rezultat znanstvenega raziskovanja, da so resnična prepričanja koristna, da je pomen stavka podan s pogoji, ki bi ga naredili resničnega, in da veljavno sklepanje resnico ohranja. Če torej želimo razumeti, oceniti in izpopolniti te epistemološke, etične, semantične in logične poglede, se zdi, da je potrebna neka razlaga narave resnice. Vendar pa je bilo takšno pojasnilo zelo težko dosegljivo.« (Horwich 2009, 930)

Znano je, da filozofske teorije resnice izključujejo absolutno razumevanje resnice. Drugače kot filozofski abstraktni koncept resnice, ki se opira na objektivni svet, Sveto pismo govori o resnici in njenem naravnem antonimu (laži) na temelju medosebnih odnosov: v razmerju človeka do Boga in med ljudmi. Vprašanje, kakšna je narava resnice v relativnem in v absolutnem smislu, je v središču vizije starozaveznih prerokov, Jezusa Kristusa, njegovih apostolov in učencev. Zato je osrednji cilj te raziskave razkriti vse vidike dojemanja resnice – s celostno pomensko in literarno analizo najpomembnejših besedil, izražajočih koncept ‚resnice‘ v jezikovnih in literarnih strukturah pomenskih polj z osnovnimi besedami, ki izražajo različne vidike koncepta ‚resnice‘, njihovih sinonimov in protipomenk ter tudi temeljnih literarnih oblik svetopisemske literature.³

2. Prvi poskusi obravnave svetopisemskega pojmovanja resnice

Svetopisemski pisci, predvsem preroki in psalmisti, izraza ‚resnica‘ niso želeli obravnavati v povezavi z dejstvi in zunanjimi okoliščinami. Hebrejski preroki so dojemali ‚resnico‘ na podlagi osebne izkušnje z Bogom, še posebej v času stiske. W. A. Irwin se pri obravnavanju koncepta resnice v odnosu do Boga in ljudi obrača predvsem na preroško tradicijo. V kakovosti resnice – v smislu zvestobe – vidi osnovo vse morale. Trdi: »Preroška drža izvira predvsem iz čustvenega odziva na izkušnjo.« (Irwin 1929, 380) Izkušnja človeških napak krepi preroke v prepričanju, da Bog

polj, ki so jo v obdobju od leta 1930 razvili literarni teoretiki in filozofi jezika. Razlog za težišče na semantičnih poljih je v razširitvi perspektive mojega primerjalnega raziskovanja koncepta resnice v okviru biblične literature na celoten obseg sinonimov in antonimov, ki se pojavljajo v semantičnih poljih hebrejskega in grškega besedišča. Po tej metodi je mogoče priti do bolj jasnega spoznanja celostne personalistične osnove večpomenskega bibličnega koncepta resnice – drugače kot pri enosmerni racionalni logiki v filozofskem diskurzu. Tako postane razvidno najpomembnejše: kako je resnica, ki v konkretnem svetu nastaja po nujnosti, po kateri ga preoblikuje, lahko hkrati specifična in univerzalna, situacijska in večna (prim. Badiou 2022).

³ O temeljnih oblikah svetopisemske literature gl. Avsenik Nabergoj 2019.

ostaja svojemu ustvarjenemu svetu in svojemu izvoljenemu ljudstvu ves čas zvest. Preroška vizija Boga absolutne zvestobe je privedla do vizije o zahtevi do Izraela, da odgovori na Božjo zvestobo z »željo po resnici v sebi« (Ps 51,6). Irwin prepoznava preobrazbo v religiozni misli od zgodnjega obdobja – ko je bila Božja zvestoba zgolj predpostavljena – do časa izgnanstva, ko je vera v Božjo zvestobo v preroškem pridiganju postala najpomembnejši poudarek. Svojo razlago Irwin pojasnjuje takole:

»Izgnanstvo je za Izraelovo odkrivanje Resnice epohalno. Katastrofa za narod je bila razumljena kot dokaz zanesljivosti prerokov in Boga, ki je po njih govoril. Zlasti drugi Izaija je velik predstavnik Božje zvestobe. To je nakazano v njegovem zaničevanju malikov, ničevih stvari, ki so prevara za njihove častilce; toda Izraelov Bog je ustvaril in ohranja svet. To je jasno razvidno iz njegovega velikega nauka o Jahveju kot Bogu zgodovine, ki v skladu s svojim večnim načrtom kroji usode narodov. Napovedal je dogodke in zdaj je bilo potrjeno, da so se zgodili. Njegova »pravičnost« naj bi se potrdila v bližajoči se obnovi Izraela. Katera izjava o transcendentni Božji zvestobi bi bila lahko jasnejša, kakor so tisti veliki odlomki, v katerih pisec spodbuja svoje ljudstvo k dejanju vere?« (Irwin 1929, 385–386)

Eduard König je svetopisemsko občutenje ustvarjenega sveta primerjal s filozofskimi pristopi. Pojasnjuje, da je »osnovni temelj za resnico vere Stare zaveze položen v preroško izkušnjo Abrahama« (König 1933, 105). Metode biologov primerja s spoznanji vere v Stari zavezi: »Biologi komajda poznajo bistvo življenja in izvor življenja jim je povsem neznan. /.../ Gibanja vesolja ne more povzročiti nič drugega kot element, ki ni podvržen gravitaciji in ima zato v sebi težnjo po gibanju. Ta element vesolja je božanski duh (Iz 31,3), najgloblji izvir življenja sveta (Ps 104,29 sl.), tako rekoč utripajoče srce vesolja.« (König 1933, 111)

Edward Thomas Ramsdell primerja hebrejski in starogrški pristop k razumevanju izraza ‚resnica‘: »Božja zvestoba je resnica, ki jo je treba povedati. Govori jo prerok in poje psalmist. Ni logična univerzalija. Ni filozofska kategorija. Kot resnica je globoko osebna. Dojemamo jo z vero celotnega sebe.« (Ramsdell 1951, 271) Svoje stališče pojasnjuje še naprej:

»Resnica Stare zaveze je torej globoko osebna. Presenetljivo je, da hebrejski um ni začel s pojmom biti na splošno, temveč z izkušnjo Božje zvestobe. Ko pa je bil ta um v aleksandrijskem obdobju judovstva končno pripravljen na filozofski tip vprašanja, je uvidel, da ta zvestoba omogoča razumevanje bitja, s katerim so se ukvarjali grški filozofi. Nasprotno pa so se Grki s svojim posebnim darom za filozofsko raziskovanje že zelo zgodaj začeli ukvarjati s pojmom biti, vendar niso nikoli dosegli razumevanja Božje zvestobe. Resnica za Staro zavezo ni nikdar končna univerzalnost, ki bi v sebi zajemala ves obstoj, pač pa je vedno izkustvena zvestoba Boga kot Svetega: ustvarjalna, zakonodajna, sodna, odrešujoča. Čeprav sama po sebi ni logična univerzalija, osvetljuje ves obstoj. Dojeta je v odzivu vere in je vse, kar človek v okviru te vere vidi. Vključuje življenje verujočega, njegovo

osebno predanost in samoodpoved. Vendar ne gre za slepo zvestobo – vera priča o Božji zvestobi. O tem, kaj je Bog storil za Izrael, je mogoče pripovedovati in to, kar obljublja, je mogoče izkusiti. V luči te zvestobe lahko vsak razume sebe in svoje skupno življenje. Lahko ,hodi' v Božji resnici in najde svojo pot razsvetljeno. Ko psalmist moli: »Pošlji svojo luč in svojo zvestobo« (43,3), ga lahko *emet*, za katerega moli, vodi – tudi kot svetloba.« (272)

Otto A. Piper opisuje razliko med grškim ,kognitivnim, in hebrejskim ,ontološkim' načinom razumevanja resnice o Bogu:

»Medtem ko v grškem pogledu na resnico prevladuje kognitivni element, je to v Stari zvezi ontološki vidik /.../ Ker ,resnica' o Bogu ni postranska značilnost, ampak sama narava Božje volje, ki je ni mogoče spremeniti zaradi spremenjenih okoliščin, iz tega sledi, da Božje zapovedi niso poljubne zahteve, ampak v sebi vsebujejo ,resnico' (Neh 9,13; Oz 4,1). Takšna raba pomeni, da starozavezne norme pravičnosti ne najdemo v abstraktnem sociološkem ali etičnem načelu, ampak v Božjem načinu poseganja v ta svet. Zdi se, da verovanje v kar koli, kar je v nasprotju z Božjo resnico, kot so lažni bogovi, lažni preroki, lažni nauk, ne velja le za obžalovanja vredno nevednost, ampak za nekaj, česar ne bi smelo biti in kar je zato treba grajati.« (Piper 1962, 714)

Janezov evangelij posreduje poseben, globoko osebni, odnosen in dejaven koncept resnice (*alētheia*). Bastian Ogon trdi,

»da Janez razume resnico kot absolutni koncept, nezdrumljiv z relativizmom ali pluralizmom. Poleg tega resnica vernikovega uma in srca ne doseže le na intelektualni, temveč tudi na medosebni ravni. Ker Janezov evangelij razglašča trinitarnega Boga za resnico, mora resnica sama po sebi imeti odnosno razsežnost, kajti Bog je oseba, s katero se verniki lahko povežejo. Poleg tega, če intelektualno raven razumemo pravilno, resnica doseže vernika na relacijski osnovi. Ne nazadnje – odnosni vidik resnice vodi vernika v tesnejši odnos z Bogom in mu pomaga, da resnico bolje razume.« (Ogon 2020, 4)

Na področju racionalnih metod filozofije so se mnjenja o pomenu pojma ,resnica' kresala v zvezi z racionalno logiko in metafiziko, pogosto povezano z antagonizmom med politeizmom in monoteizmom. Kako težko je priti do prepričljive definicije po tej poti, jasno pokaže Alberto Vanzo v članku „Kant on the Nominal Definition of Truth“ (2010). Uvod začena s stavkom: »Vidik filozofije Immanuelja Kanta, o katerem se znanstveniki močno razhajajo, je, kakšno pojmovanje resnice je Kant dejansko imel.« (Vanzo 2010, 147) V zvezi z racionalno logiko zasledimo Kierkegaardovo paradoksalno racionalnost, ki izhaja iz kritike čiste logike v luči širšega in živetelega pomena resnice in se pri tem poslužuje »sokratske prevare za resnico« (Gregorčič 2021, 35–46).

Na področju filozofije jezika je pomenljivo že Platonovo delo *Kratil* (383a–d), v katerem avtor išče razlago za vprašanje, kaj pomeni beseda ‚ime‘ (*onoma*) kot splošni izraz za ‚besedo‘ ali v določenih kontekstih kot lastno ime. Retorična tradicija se osredotoča na proučevanje govornih figur v slogovne in literarne namene. V 19. stoletju zasledimo rojstvo zgodovinsko-filološke semantike. Proučevanje pomena besed je tako za raziskovanje temeljnih lastnosti človeškega jezika postopno postalo ključno. Ker je izraz ‚beseda‘ večpomenski, je osnovno terminologijo leksikalne semantike težko definirati. Semantične teorije pomena besed temeljijo na naravnem jeziku. Študije, nastale na osnovi zgodovinsko-filološke semantike za proučevanje besednega pomena, so sicer imele dolgotrajen vpliv, a strukturalistična semantika daje prednost sinhronemu opisu besednega pomena. Diahroni pristopi so za analizo relacijskih lastnosti jezika logično posteriorni.

V 20. stoletju si je švicarski jezikoslovec, semiotik in filozof Ferdinand de Saussure (1857–1913) utrdil sloves z briljantnim prispevkom k primerjalnemu jezikoslovju. Postavil je temelje za številne pomembne dosežke v jezikoslovju in semiotiki. De Saussure je v svojem *Cours de linguistique générale* (1972; angleški prevod 2011) pokazal, da je pomen besede mogoče opisati samo v smislu nasprotij in razlik med sosednjimi izrazi v jezikovnem sistemu. Uvedel je tudi dva izraza za razlikovanje med govorom posamezne osebe (*parole*) in sistemom govorne dejavnosti (*langue*). Njegove distinkcije lahko štejemo za izhodišča jezikoslovne smeri, znane kot strukturalizem.

Pod vplivom de Saussurjeve teorije je Jost Trier (1931) uvedel teorijo ‚leksikalnega polja‘ z definicijo, da je leksikalno polje niz pomensko povezanih besed, katerih pomeni so medsebojno odvisni in ki skupaj predstavljajo konceptualno strukturo neke domene resničnosti. Besedni pomen je zato treba proučevati tako, da se proučijo odnosi med besedami v istem leksikalnem polju.⁴

Nemški filozof Hans-Georg Gadamer pa je kompleksnost poti do ‚resnice‘ še bolj celostno razložil v svoji knjigi *Resnica in metoda (Wahrheit und Methode)*, 1960; slov. prevod 2001). Gadamer poglobljeno razlaga, da resnice z znanstveno metodo ni mogoče ustrezno razložiti – pravi pomen jezika presega meje metodološke interpretacije. Resnica ni nekaj, kar bi lahko opredelili s posebno tehniko ali postopkom raziskovanja, temveč nekaj, kar lahko presega meje metodološkega razmišljanja. Resnica govornega ali pisnega jezika se zato lahko razkrije, ko odkrijemo pogoje za razumevanje njegovega pomena.

⁴ V novejšem času je bila tovrstna teorija leksikalnega polja sprejeta v semantični študiji japonskega izraza za okus (Backhouse 1994). Poznejša študija Anne-Marie Simon-Vandenberg in Karin Aijmer *The Semantic Field of Modal Certainty: A Corpus-Based Study of English Adverbs* (2007) se ukvarja s podobnostmi in razlikami med prislovi v celotnem pomenskem polju besed. Cilj te študije je ponuditi model za predstavitev pomenskih odnosov med prislovi pri prevajanju v več jezikov. Najti je mogoče pojasnilo: »Različni pristopi k proučevanju pomenskih razmerij so raziskani z vidika njihove uporabnosti za opis prislovov gotovosti. Začenši s pregledom tradicionalnih pomenskih področij si ogledamo novejše dosežke kognitivnega jezikoslovja, računalniškega jezikoslovja in jezikovnih tipologij. Razvoj odraža razširitev zanimanja v jezikoslovju na proučevanje jezika v dialoški interakciji. Naša analiza se od prejšnjih razlikuje po tem, da kot dopolnilne podatke uporabljamo prevode, s čimer dobimo bogatejšo sliko o pomenih in funkcijah prislovov ter njihovih odnosih, kot jo dajejo enojezične študije.« (Simon-Vandenberg in Aijmer 2007, 10). Mojca Šorli se medtem v knjigi *Semantična prozodija: Leksikalni in besedilnodiskurzivni vidiki* (2020) osredotoča na pragmatični pomen na ravni leksike in skladnje besedila.

Za premislek o metodi analize besedil na ravni besedišča ter sloga hebrejskega besedišča in sloga svetopisemskih besedil od ožjega konteksta pa vse do najširših intertekstualnih razmerij predstavlja izziv Hans Walter Wolff s svojo knjigo *Anthropology of the Old Testament* (1975) v 25 poglavjih, razdeljenih v tri dele glede na naslednje vidike: človekovo bivanje; človekov čas; človekov svet. V prvem delu Wolff išče odgovor na vprašanje »Kdo sem« z uporabo metode semantičnih polj besed, ki označujejo naravo človekovega bitja. Ugotovitev, da Stara zaveza ne temelji na enotni doktrini o človeku, mu narekuje metodo leksikalne analize temeljnih antropoloških besed v kontekstih značilnega bibličnega dialoga z Bogom v popolni odprtosti človeškega bitja za prihodnost: »Svetopisemska antropologija kot znanstvena naloga bo iskala izhodišče tam, kjer je v samih besedilih prepoznavno vprašanje o človeku. Za iskanje konkretnih odgovorov je treba uporabiti celotno širino konteksta.« (Wolff 1975, 3) V razlagi ključnih pojmov, kot so ‚srce‘, ‚duša‘, ‚meso‘ in ‚duh‘, Wolff dosledno izhaja iz izvirnega hebrejskega, celostnega jezikovnega in literarnega konteksta – in se izogiba kontekstu grškega besedišča, ki je pod vplivom helenistične dihotomne in trihotomne antropologije prišlo v grški prevod Stare zaveze, imenovan Septuaginta (7). V drugem delu Wolff na podlagi širšega bibličnega konteksta razlaga, kako se razumevanje časa v temeljnih virih (jahvist, duhovniški vir in devteronomist) nanaša na hebrejsko antropologijo, ki temelji na principu progresivne zgodovine upanja. V tretjem delu Wolff razkriva strukturo sveta z znamenjem človekove bogopodobnosti v odnosih med moškim in žensko, med starši in otroci, med gospodarjem in sužnjem, med učiteljem in učencem, med posameznikom in skupnostjo – glede na vprašanje človekove usode.

Septembra 2012 je v Strasbourgu potekala konferenca, posvečena leksikološkim raziskavam in njihovemu odnosu do eksegeze in prevajanja. Prispevke so uredniki Eberhard Bons, Jan Joosten in Regine Hunziker-Rodewald objavili pri založbi Walter de Gruyter v Berlinu pod naslovom *Biblical Lexicology: Hebrew and Greek* (2015). Knjiga skuša obnoviti in okrepiti izmenjavo med študijem besed in študijem besedil glede na hebrejsko izvorno besedilo in najzgodnejši grški prevod, Septuaginto. Avtorji odgovarjajo na vprašanja, kako se jezikovni pomen izvaja, kako je povezan z besedami in kako se lahko besede prevedejo v drug jezik – v antiki in danes. Obravnavani so etimologija, semantična polja, sintagmatska razmerja, zgodovina besed, neologizmi in druge pod teme. Nekateri prispevki odpirajo tudi širše perspektive interpretacije.

William G. Lycan se medtem v tretji izdaji knjige *Philosophy of Language: A Contemporary Introduction* (2019) osredotoča zlasti na jezikovne pojave, kot so teorija opisov, opisna teorija lastnih imen, teorije pomena, govorna dejanja; izrazno in figurativno proučuje različne oblike izraznega jezika, razlago ‚metaforičnega pomena‘. Pred nedavnim sta bila uvedena izraza ‚semantika polja‘ in ‚semantična tipologija‘ z razlago:

»Semantika polja je terensko zbiranje podatkov za pomenske raziskave od govorcev jezika za namene jezikovnega dokumentiranja, opisovanja, teoretsko usmerjenih raziskav – in seveda tudi za namene pomenske tipolo-

gije. Semantična tipologija je medjezikovno proučevanje pomenske kategorizacije, to pa pomeni iskanje univerzalij in razlik, kako različni jeziki predstavljajo resničnost.« (Bohnenmeyer 2021, 19)

3. Semantika in metode primerjalne (kontrastivne) analize semantičnih in leksikalnih polj

Zelo splošna značilnost jezika je večpomenskost. Številne besede pokrivajo široko pomensko področje. V svojem ‚vodniku po semantiki‘ Paul Elbourne opozarja na »izjemno širok razpon predmetov, ki se jih proučevanje pomena bodisi dotika bodisi jih ključno vključuje: človek se lahko začne zanimati za semantično vprašanje in ne ve, ali ga bo njegova rešitev pripeljala do filozofije jezika, metafizike, jezikoslovja ali nevroznosti. Zelo verjetno je, da bo vključevalo več kot eno disciplino – in zelo verjetno, da ne bo dokončno rešeno.« (Elbourne 2013, 157) Od približno leta 1900 so nekateri raziskovalci pomagali definirati metode strukturalne lingvistike z uvedbo izrazov semantika in pomen. Izraz semantika so uporabljali kot poskus razumevanja, kako so lahko besede in stavki smiselni. Smisel ali pomen je povezan s kompleksnim sistemom odnosov med jezikovnimi elementi, predvsem besedami in stavki. Pomenska razmerja so torej temeljno vprašanje sodobne lingvistike. Iskanje pomena pa vodi do odkrivanja vloge konteksta v poljubni jezikovni strukturi. Izjemnega pomena je ideja, da lahko pomen besed izrazimo v smislu njihove povezave z drugimi besedami v stavkih in slogovnih prijemih.

Razmišljanje o ‚pomenu‘ se giblje od jezikoslovja, antropologije, filozofije do psihologije in tako naprej. Pri analizi literarnih besedil začnemo na področju jezikoslovja. Na ravni besedišča se srečamo s pojmom pomenskega polja, ki je del razprave o jeziku kot sistemu. John Lyons pravi, da je »semantično polje množica leksemov in drugih enot, ki so pomensko povezane, polje, katerega člani so leksemi, pa je leksikalno polje« (Lyons 1977, 268). Andrienne Lehrer sledi zgodovini teorije semantičnega polja, začenši z delom Ferdinanda de Saussurja in drugih strukturalistov ter nadaljujoč z nemškimi jezikoslovci iz tridesetih let prejšnjega stoletja, kot je bil Jost Trier. Študije o konceptu semantičnega polja v angleščini in nemščini so privedle do razjasnitve terminologije v obeh jezikih. Pri uporabi v angleščini je pojem ‚semantično polje‘ širši od pojma ‚leksikalno polje‘ in vsebuje drugega, vendar se včasih uporabljata izmenično. V nemščini medtem izraz *Wortfeld* ustreza ‚leksikalnemu polju‘, *Sinnfeld* ‚konceptualnemu (pojmovnemu) polju‘, *Bedeutungsfeld* pa ‚semantičnemu polju‘. V Sloveniji je za ustrezno terminologijo za celotno področje leksikologije poskrbela Ada Vidovič Muha s svojo knjigo *Slovensko leksikalno pomenoslovje* (2000).⁵ Z izvirno razlago in aplikacijo metode

⁵ Dragocen je tudi prevod knjige *Pretekla prihodnost: Prispevki k semantiki zgodovinskih časov* Reinharta Kosellecka (1999). Avtor namen svoje knjige razlaga takole: »Primarna namera predlaganih semantičnih analiz ni jezikovno-zgodovinska. Prej naj bi odkrivala jezikovno konstitucijo izkustev časa, v katerem so se dejansko pojavile. Zato analize vedno znova segajo tudi širše, da bi razložile socialnozgodovinski kontekst, da bi sledile jezikovnopragsmatični ali jezikovnopolični usmerjenosti avtorjev ali govorcev, pa

semantičnih polj za pojma ‚pravičnost‘ in ‚pravica‘ v monografiji v slovenščini in angleščini (slovenska 2020b, angleška 2022) pa je doma in v tujini prodrli Jože Krašovec.

Semantična razmerja v skupini sorodnih besed so temeljna pri poskusu ugotavljanja pomena posameznih besed in njihove vloge v slovničnih in literarnih strukturah. Sorodne besede namreč sestavljajo osnovne knjižne oblike paralelizma. Najosnovnejša so razmerja med sinonimi in antonimi. Frank Robert Palmer sinonimijo opredeljuje kot ‚enakost pomena‘: »Za slovničarja je očitno, da ima veliko sklopov besed enak pomen; so sinonimi ali pa so sopomenke druga drugi /.../ Lahko pa trdimo, da pravih sopomenk ni, da dve besedi nimata popolnoma enakega pomena. Pravzaprav se zdi malo verjetno, da bi se v jeziku ohranili dve besedi s povsem enakim pomenom.« (Palmer 1982, 88–89)

Pri poskusih odgovora na to dilemo se zdi pomembno upoštevati večpomensko razsežnost vsake abstraktne besede, ki označuje duhovno vsebino. Prav zato je osnovni pomen (t. i. *Grundbedeutung*) mnogih besed težko določiti. Dilema, ali lahko govorimo o čistih sinonimih, je v procesu semantične analize znotraj istega jezika in znotraj iste kulture pomemben dejavnik. Vendar pa postane zelo problematična pri primerjalni analizi znotraj širšega spektra jezikov iste jezikovne skupine, a različnih kultur. Praviloma se besedna polja osrednjega besedišča Svetega pisma primerjajo z besednimi področji drugih jezikov starega Bližnjega vzhoda. V tem primeru govorimo o ‚vporednicah‘, ki v pomenskih vidikih po eni strani kažejo na istovetnost, po drugi strani pa na opazno razliko. Besedišče, motivi in osnovne literarne strukture so lahko celo enaki, njihova funkcija v kontekstu vsake kulture pa je lahko precej drugačna. Predvsem lahko govorimo o ožjem ali širšem pomenskem razponu skupnih jezikovnih in literarnih izraznih sredstev. Poleg teh okoliščin lahko opazimo, da nekateri sklopi sinonimov pripadajo različnim jezikovnim narečjem. Iste besede sicer lahko nastopajo v podobnih položajih, vendar se rabijo v različnih slogih. Nekatere besede se lahko razlikujejo po svojih čustvenih ali vrednotenjskih pomenih. Palmer dilemo pojasnjuje z zelo jasnimi primeri:

»Koristno bi bilo, če bi imeli kakšen način preverjanja sinonimije. Eden od načinov je morda substitucija – zamenjava ene besede z drugo. Predlagano je bilo, da so pravi ali popolni sinonimi medsebojno zamenljivi v vseh okoljih. Vendar je skoraj gotovo, da popolnih sinonimov v tem smislu ni; zdi se, da je to posledica prepričanja, da dve besedi nimata popolnoma enakega pomena. Seveda bomo ugotovili, da so nekatere besede zamenljive samo v določenih okoljih, npr. da se *deep* (‚globok‘) ali *profound* (‚globok‘) lahko uporabljata za *simpatijo*, vendar v povezavi z vodo le *deep* (globok); da je *cesta* lahko *broad* (‚široka‘) ali *wide* (‚široka‘ ali ‚prostrana‘) naglas pa samo *broad* (‚širok‘). Toda to nam ne bo dalo velike mere sinonimije ali pomenske podobnosti; pokazalo bo le na kolokacijske možnosti, ki pa z bližino pomena niso nujno vedno tesno povezane.

---

tudi zato, da bi od semantike pojmov sklepale na historično-antropološko razsežnost, ki je pojmovnosti in jezikovnemu dejanju govornice vedno imanentna.« (Koselleck 1999, 11).

Druga možnost je, da raziščemo »nasprotja« (antonime). Tako je *superficial* (,površinski') v nasprotju tako z *deep* (,globok') kot tudi s *profound* (,globok', ,globinski'), *shallow* (,plitev') pa je večinoma v nasprotju le z *deep* (,globok'). Morda je dejstvo, da imata dve besedi enake protipomenke, razlog, da ju obravnavamo kot sopomenki. Vendar primeri, ki smo jih pravkar obravnavali, kažejo, da bomo spet prišli do besed, ki so v določenih okoljih zamenljive, saj je ravno v kontekstu, v katerem sta *deep* (,globok') in *profound* (,globok', ,globinski') zamenljiva, možno, da imata antonim *superficial* (,površinski').« (Palmer 1982, 192)

Palmer podaja zelo jasno definicijo tudi za izraz antonimija:

»Izraz antonimija se uporablja za »nasprotje pomena«; besede, ki so si nasprotne, so antonimi. Na antonimijo pogosto gledamo kot na nasprotje sinonimije, vendar se status obeh besed zelo razlikuje. Jeziki namreč pravih sinonimov ne potrebujejo, in kot smo videli, je vprašljivo, ali pravi sinonimi sploh obstajajo. Antonimija pa je redna in zelo naravna lastnost jezika in jo lahko dokaj natančno opredelimo. Vendar je presenetljivo, da je to tema, ki je v knjigah o semantiki pogosto zapostavljena in ji običajno ni dodeljeno mesto niti v slovarjih. Vendar pa obstajajo različne vrste »nasprotij«, ki jih moramo jasno razlikovati.

Za začetek naj velja ugotovitev, da je v angleščini veliko besednih parov, kot so *wide/narrow* (,širok/ozek'), *old/young* (,star/mlad'), *big/small* (,velik/majhen') itd. Vsem tem, ki so pridevniki, je skupno dejstvo, da jih je mogoče obravnavati v smislu stopenj kakovosti, o kateri je govor. Tako je cesta lahko *široka* ali *zelo široka* in ena cesta je lahko *širša* od druge. Imamo, se pravi, stopnjevanje širine, starosti, velikosti itd., vse to pa je označeno s temi pridevniki.« (94)

Številne besede pokrivajo široko pomensko področje. Ista beseda ima lahko več različnih pomenov. To dejstvo označujemo z izrazom polisemija, besede z več pomeni so polisemične oz. večpomenske. V nasprotju s polisemijo homonimija obstaja v primerih, ko se uporablja več besed za izražanje iste oblike (*shape*). Palmer pravi:

»Vendar pa je problem odločiti, kdaj gre za polisemijo in kdaj za homonimijo. Če imamo pisno obliko z dvema pomenoma, ali naj rečemo, da gre za eno besedo z različnima pomenoma (*polisemija*) ali za dve različni besedi z isto obliko (*homonimija*)? Na to vprašanje lahko odgovorimo na več načinov. Prvič, slovarji se običajno odločajo na podlagi etimologije. Če je znano, da imajo enake oblike različni izvor, se obravnavajo kot homonimi in dobijo ločena gesla; če je znano, da imajo en izvor, čeprav imajo različne pomene, se obravnavajo kot polisemija in dobijo v slovarju enotno geslo. Vendar to še zdaleč ni zadovoljivo, saj zgodovina jezika ne odraža vedno natančno njegovega sedanjega stanja.« (102)

Polisemična oz. večpomenska narava besed širše odpira pomen metaforične vloge besed. Palmer tudi za naravo in vlogo metafore ponuja zelo jasno opredelitev:

»Eno od najbolj znanih vrst razmerij med pomeni je metafora, kjer se zdi, da ima beseda ‚dobesedni‘ pomen in enega ali več ‚prenesenihi‘ pomenov. Najpresenetljivejši niz primerov najdemo pri besedah za dele telesa, roko, nogo, obraz, jezik, oko itd. Intuitivno je dovolj jasno, kateri je dobesedni pomen, in našo intuicijo podpira dejstvo, da se celoten sklop besed nanaša le na telo; le nekatere od njih je mogoče prenesti na ustrezen predmet – ura nima nog, postelja nima rok, stol nima jezika itd.« (103)

Pojav večpomenskosti besed je zelo splošna značilnost jezika. Mnogi samostalniki imajo konkretni in abstraktni pomen. Ta dvoumnost in večpomenskost besed omogočata razlikovanje med osrednjim ali jedrnim pomenom, čeprav je na splošno težko odločiti, ali v besedah osrednji ali jedrni pomen obstaja. Večpomenske besede imajo različne sinonime in vrsto antonimov. Palmer pravi: »Morda bi nas zamikalo reči, da imamo tam, kjer je antonim enak, polisemijo, in da razlika v antonimih pomeni homonimijo.« (107)

V zadnjem času se je pojavilo več publikacij o metodah semantičnih polj, ki se ukvarjajo z nekaterimi metodološkimi vprašanji ali s primeri uporabe (Berlin 1989; Lehrer in Kittay 1992; Barsalou 1992; Lehrer 1993; Lutzeier 1993; Lehrer in Kittay 1994; Bolin 2005; Levinson in Burenhult 2009; Bassac, Mery in Retoré 2010). Povečalo se je tudi zanimanje za popolnejše in ustrežnejše razumevanje leksikalnega pomena. Pri tem različne stroke proučujejo leksikalno strukturo z lastnih stališč. V zborniku konference *Frames, Fields, and Contrasts* (1992) sta urednici Adrienne Lehrer in Eva Feder Kittay združili raziskovalce s področij lingvistike, filozofije, psihologije in računalništva, da bi izmenjali ideje, razpravljali o vrsti vprašanj in pristopov, razmislili o alternativnih raziskovalnih strategijah in metodologijah ter glede leksikalne organizacije oblikovali interdisciplinarne hipoteze. O vidikih dojemanja besed v semantičnih poljih uredniki pravijo:

»Predlagali smo stališče, da načela leksikalne organizacije vplivajo na pomen besed. Da bi ugotovili, kako je to mogoče, številna poglavja v tem zvezku raziskujejo besedilne enote, ki so večje od besede ali stavka. Prevladujoče teorije v semantični teoriji so bile atomistične (s poudarkom na besedi), molekularne (s poudarkom na stavku) ali holistične (s poudarkom na jeziku kot celoti). Nekatera poglavja zagovarjajo »lokalni holizem«, po katerem je treba težišče pomena iskati v jezikovnih strukturah, ki hkrati delujejo kot organizacija posameznih besed, strukturah, kot so okvirji, polja ali nasprotja. To pomeni, da so nekateri elementi pomena znotrajjezikovni in da povsem zunajjezikovni opis ni ustrezen. Druge avtorje v zborniku zanima razmerje med jezikom in mislijo – pomen vidijo kot odvisen morda ne toliko od jezikovnih struktur kot od miselnih struktur. Pisci, ki vztrajajo pri pomembnosti znotrajjezikovnih in mentalnih analiz pome-

na, delijo nezadovoljstvo s tistimi prevladujočimi stališči v semantični teoriji, pri katerih sta v ospredju resnica in referenca.« (Lehrer in Kittay 1992, 10)

Za pojasnitev metode semantičnih polj sta še posebej dragocena prispevka Berlin 1989 in Bolin 2005. V prispevku „Lexical Cohesion and Biblical Interpretation“ (1989) Adele Berlin svojo raziskavo osredotoča na odnos med deli svetopisemskih odlomkov in pravi:

»Kohezija je še posebej pomembna v poeziji, saj zaradi jedrnatosti poezije, paratakse in izpuščanja nekaterih delcev (את in אשר) razmerje med vrsticami ni vedno zapisano na enak način, kot je v prozi. Obstoje razmerja je pogosto nakazan s paralelizmom, ki že sam po sebi zagotavlja veliko kohezije, vendar obstajajo tudi druge oblike kohezije – poleg paralelizma ali namesto njega. Nekateri, kot je ponavljanje besed, so biblicisti opazili že dolgo tega, vendar njihova *funkcija v procesu razlage* ni bila cenjena. Prav to funkcijo kohezije, zlasti leksikalno kohezijo, želim izpostaviti.« (Berlin 1989, 29)

V Svetem pismu lahko leksikalno kohezijo dosežemo z uporabo besed v primerih ponavljanja istega leksikalnega elementa (ali leksema), z uporabo sorodnega elementa (npr. sinonima) in z uporabo nadomestka za element (npr. zaimka) (30). Adele Berlin se v svojem zgledu omejuje na prvo vrsto kohezije: ponavljanje istega elementa v vseh njegovih oblikah. Mary K. Bolin se z metodo semantičnega polja ukvarja v svojem delu *Grace: a Contrastive Analysis of a Biblical Semantic Field* (2005). Njeno delo je kontrastivna analiza semantičnega polja besed *grace* in *mercy*, kot se pojavljata v različici svetopisemskega prevoda *The King James version* (KJV). Gre za angleške besede *grace, mercy, kindness, favor, compassion, pity, lovingkindness, goodness* in *thanks*. Avtorica začenja z angleškimi besedami iz KJV, nato pa išče ustreznice v grškem in hebrejskem izvirniku, nemškem prevodu Martina Luthra in latinski Vulgati. Pri obravnavi besed pomenskega polja milosti vključuje razpravo o semantični analizi, pomenskih poljih, teoriji prevajanja in pregled nekaterih drugih študij pomenskega polja.

Robert Petkovšek nakazuje možnosti za dojetje resnice s postavko svetopisemskega monoteizma. V prispevku „Veselje resnice in svetopisemski monoteizem“ (2018, 235–258) povezavo z monoteizmom razlaga takole: »Svetopisemski monoteizem, ki ima za svoj temelj zvestobo in resnico, oblikuje novega, monoteističnega človeka, ki je sad spreobrnjenja. Zvestoba in resnica zahtevata spreobrnjenje, s katerim se monoteistični človek jasno loči od drugih bogov in od vsega, kar človek morda po božje časti.« (Petkovšek 2018, 243) Jože Krašovec medtem v prispevku „Od simbola besede v Svetem pismu do teologije o opravičenju“ (2020) izpostavlja značilno večpomenskost pojma ‚pravičnost‘ v semantičnih poljih v okviru svetopisemskega monoteizma. Pojem se uporablja »v sodnem pomenu božjega povračila in pojma pravičnosti v pomenu odrešenja in milosti, ko zadevata Boga. Ko pa je subjekt človek, je to vprašanje alternative med zakonitostjo kot normo in pravičnostjo v pomenu vere.« (Krašovec 2020a, 49; 2020 in 2022)

Izpeljava terminologije pomenskega polja *grace* (milost) iz prevodnih jezikov je izrazito vprašljiva. Kontrastivna analiza kakega semantičnega polja z izhodiščem v prevodnem jeziku v metodološkem pogledu ni zanesljiv pristop. Veliko več koristnih ugotovitev obeta izhajanje iz ključnega termina v izvirniku, ki ga analiziramo na vseh mestih, na katerih se pojavlja v semantičnem polju skupine besed z istim ali sorodnim pomenom. Izhodišče z upoštevanjem izvornega jezikovnega in literarnega konteksta v izvirniku nam omogoča zanesljivo prvo raven razlage: ugotavljanje morebitnega etimološkega pomena izvirnega korena; presoja osnovnega pomena (*Grundbedeutung*) izbrane besede; naravne povezave s sinonimi in antonimi istega semantičnega polja.

Izhodišče v izvirniku ima veliko prednost tudi za drugo raven razlage. Ta pristop nam ponuja neomejeno možnost kritične presoje vseh prevodov – od najstarejših antičnih do najnovejših. Teorija prevajanja svetih besedil se mora upreti slabi sodobni navadi prevajalcev, ki trdijo, da lahko prosto prevedejo tudi najpomembnejše osnovno besedišče izvirnika svetih besedil, tako da se zatečejo k množici domnevnih ustreznic v prevedenem jeziku. Zagovorniki tovrstnega pristopa ne upoštevajo dokazov struktur semantičnih polj, ki kažejo, da se etimološki in osnovni pomen osnovnega besedišča dosledno kaže v stalni rabi istih besed, besednih parov, sloga, skladnje, slovnice in pravopisa v vseh vrstah in zvrsteh besedil. Izražanje ustaljenih oblik je značilno zlasti za hebrejsko poezijo. Robert C. Culley je takšne primere zbral v knjigi psalmov z naslovom *Oral Formulaic Language in the Biblical Psalms* (1967). Za ponazoritev navajam primer ponavljanja iste hebrejske oblike psalmistove prošnje »Gospod (Bog), usliši mojo molitev« (Ps 54,4; 84,9; 102,2; 143,1). Slovenski prevajalec v tem primeru lahko izbira med opcijo »Gospod (Bog), usliši mojo molitev« in »Gospod (Bog), poslušaj mojo molitev«. Culley formulacijski jezik definira takole: »Formula v ustnem pesništvu je ponavljajoča se skupina besed, katerih dolžina ustreza enemu od členov v pesniški strukturi, na primer vrstici ali manjšim delitvam v vrstici, ki nastanejo zaradi neke formalne delitve, tako kot cezura.« (Culley 1967, 10) Abba Bendavid je v svoji knjigi *Parallels in the Bible (Vzporednice v Svetem pismu, 1972)* zbral primere iz proze v proznem korpusu »zgodovinopisja Svetega pisma od stvarjenja do vrnitve iz izgnanstva« (Bendavid 1972). Številne izdaje povzetkov izvirnega besedila evangelijev in njihovih prevodov izkazujejo podoben evangeljski pojav stalne rabe istih besed in ustaljenih izrazov. Tudi pojav stalnosti v prevodih ne dopušča nenadzorovane leksikalne večpomenskosti.

V zvezi z izvirnikom obstajajo pomembna vprašanja za vse vrste raziskav: Kateri sinonimi ali antonimi se pojavljajo v izvirnem pomenskem polju nekega ustreznega teološkega izraza? Kako so v osnovni pesniški obliki paralelizma strukturirani sinonimni ali antonimni besedni pari? Katere pomenske vidike lahko v rabi besedišča semantičnega polja razberemo iz neposrednega konteksta, katere pa šele iz medbesedilnih razmerij? Koliko nam osnovne literarne oblike in retorične odlike besedila lahko pomagajo pri ugotavljanju pomena besedišča v obravnavanem odlomku? V primerjavah med besediščem semantičnega polja v izvirniku in v prevodih sta pomembna zlasti dva metodološka vidika: doslednost ali nedosle-

dnost pri prevajanju izvirnih besed v prevodnem jeziku ter upoštevanje ali neupoštevanje literarnih in retoričnih struktur izvirnika. Že prevajalci sprejetega grškega prevoda (Septuaginta) ključnih teoloških izrazov izvirnika niso prevajali enotno, ampak so uvedli večje število ustreznic. Poleg tega so metafore iz narave ali stvarnega sveta pogosto spreminjali v abstraktne pojme. Takšen je bil pristop tudi v latinskih prevodih (Vetus Latina, Vulgata). Že zaradi tega lahko trdimo, da so tudi najstarejši prevodi Svetega pisma bolj ali manj svobodne interpretacije izvirnika. Razumljivo je, da je v celotnem poznejšem obdobju vse do danes temu pristopu sledila večina prevajalcev Svetega pisma. V novejšem obdobju pa imamo nekatere izjeme, med katerimi je morda še najbolj znan nemški prevod Martina Bubra in Franza Rosenzweiga. Vprašanje doslednega prevajanja besedišča, literarnih in retoričnih lastnosti izvirnika je bil eden najpomembnejših izzivov tudi za prevajalce Slovenskega standardnega prevoda (SSP) z leta 1996 in najnovejšega prevoda po predlogi francoske *Bible de Jérusalem* (SPJ) iz leta 2023.

4. Semantično polje pojma ‚resnica‘ v hebrejskem Svetem pismu

Iz korena *ʾmn* so izpeljane glagolske oblike *ʾāman* v qalu, *neʾēman* v nifalu in *heʾēmîn* v hifilu; prislov *ʾāmēn*, pridevniška oblika *ʾēmûn* in samostalniški obliki *ʾēmet* in *ʾēmûnāh*. Glagolska oblika v qalu pomeni ‚nositi‘, v nifalu ‚zanesljiv, zvest, zaupanja vreden, trajen (v predikatu)‘, v hifilu ‚zaupati vanj, verjeti vanj‘. Samostalniški obliki ženskega spola *ʾēmet* in *ʾēmûnāh* izražata ‚trdnost, stanovitnost, zanesljivost, stalnost, trajanje, zvestobo, resnico‘; prislov *ʾāmēn* predstavlja pritrdilni izraz »Zagotovo, Tako je!« v slovesni izjavi. V Psalmih se pojavlja kot liturgični zaključek zbirke psalmov (4 Mz 5,22; Ps 41,14; 72,19; 89,53; Neh 8,6). Pridevniška oblika *ʾēmûn* pomeni ‚zvest, zaupanja vreden‘ in je zato podobna glagolski obliki *neʾēman* v nifalu, ki ima prav tako vlogo pridevnika (v povedkovem določilu). V 5 Mz 7,9 se pojavi izraz »zvesti Bog« (Koehler and Baumgartner 1994, 1:62–65).

Glagolska oblika je v qalu uporabljena redkeje, in sicer kot aktivni deležnik v moški obliki (*hāʾōmēn*) (4 Mz 11,12; 2 Kr 10,1.5; Est 2,7; Iz 49,23) in v ženski obliki *ʾōmenet* (2 Sam 4,4; Rut 4,16) v pomenu skrbi za zaupane osebe. Veliko pogosteje se glagol pojavlja v nifalu in hifilu – v nifalu 32-krat v deležniški obliki *neʾēman*, v perfektu 5-krat in v imperfektu 8-krat. Oblika *neʾēmân* v nifalu pomeni ‚biti zanesljiv, trajen, trden‘. Sorazmerno redko se pojavlja v odnosu do materialnih stvari in pomeni ‚trajno‘ stvar, kot na primer bolezen (5 Mz 28,59), ali vodo, ki stalno teče (Iz 22,23.25; Jer 15,18), ali trdno mesto (Iz 22,23.25). Pogosteje se pojavlja v razmerju do ljudi in do Boga; do ljudi, ko jih označuje kot zanesljive predstojnike, priče ali na splošno (1 Sam 22,14; Job, 12,20; Ps 101,6; Prg 11,13; 25,13; 27,6; Iz 8,2; Neh 13,13).

Redko nifalova oblika označuje odnos posameznikov do Boga. V molitvi skrupnosti v Neh 9,8 je Abraham imenovan kot ‚zvesti‘ pred Bogom, v 4 Mz 12,7 se tako govori o Mojzesu, v 1 Sam 3,20 pa o Samuelu. Poudarjeno je označevanje

Boga kot zvestega in zanesljivega. V 5 Mz 7,9 je Bog imenovan kot ‚zvesti Bog‘, v Iz 49,7 Bog govori o sebi, da je ‚zvest‘, v Jer 42,5 ljudstvo zagotavlja zvestobo pred Bogom, ki je »resnična in zvesta priča«. Včasih so Božje zapovedi imenovane kot ‚trajne‘. Omenjena je tudi Božja zvestoba v zvezi z obljubo trdnosti Davidove dinastije (2 Sam 7,16; 25,28; Ps 89,29.38). Nekajkrat se ta oblika pojavlja kot oznaka za zanesljivost Božje besede (2 Sam 7,25; 1 Kr 3,6; 8,26; 1 Krn 17,23; 2 Krn 1,9; 6,17). V vseh primerih je osnovni pomen ‚stalnost, trdnost, zvestoba‘.

Med glagolskimi oblikami se najpogosteje uporablja oblika *he'ēmîn* v hifilu, ki pomeni dejavno vlogo trdnosti in v odnosu do Boga večinoma pomeni ‚verovati v, misliti, imeti zaupanje v‘; vera pa pomeni zaupanje v nekoga, ki ga ima vernik za zanesljivega, verodostojnega. Vernik čuti gotovost v tistem, v katerega veruje, ker v njem odkriva resničnost in resnico. To vsebino takoj začitimo v sloviti izjavi o Abrahamovi veri v 1 Mz 15,6: »Veroval je (*he'ēmîn*; gr. *episteusen*; Vg *credidit*) Gospodu in ta mu je to štel v pravičnost.« Ta oblika se v pripovednih besedilih pojavlja 24-krat, v Psalmih 8-krat, v preroških govorih 7-krat, v modrostni literaturi 11-krat. V odnosu do ljudi imamo izjave v pozitivnem in negativnem pomenu: ljudje nekaterim ljudem lahko verjamejo, drugim pa ne; v Boga verujejo ali dvomijo. Z utrjevanjem monoteizma se utrjuje tudi vera, da je samo Bog resničen, zato je mogoče zaupati samo njemu – in le v njem je mogoče najti trdnost. Ljudje, njihove besede in dejanja niso vedno verodostojni. Skladno s to večinoma negativno izkušnjo je razumljivo, da imamo v hebrejskem Svetem pismu le redko izjavo, da je ljudstvo ali posameznik v Boga veroval (1 Mz 15,6; 2 Mz 4,41; 14,31; Ps 27,13; 106,12; 116,10; 119, 66; Jon 3,5). Izaijeva osebna izkušnja, kaj vse vera v Boga pomeni, pa mu v trenutku stiske kralja in ljudstva v Jeruzalemu, ki ga oblega asirski kralj, narekuje načelno izjavo (Iz 7,9): »Če ne boste verovali, ne boste obstali (*'im lō' ta'āmînû kî lō' tē'āmēnû*; gr. *kai ean mē pisteusēte oude mē synēte*; Vg. *si non credideritis non permanebitis*).«

Samostalniški obliki *'ēmēt* in *'ēmûnāh* sta še posebej pomembni za razumevanje svetopisemskega pojmovanja resničnosti in resnice. Obe obliki se v nekaterih besedilih pojavljata v povezavi s sopomenkami *ḥesed*, ‚lojalnost, zvestoba, dobrota, milina, dokazi za milost‘, *šedeq/šedāqāh*, ‚pravičnost‘, *šālôm*, ‚mir‘, in *mišpāt*, ‚sodba‘. Oblika *'ēmet* se pojavlja 126-krat: 37-krat v Psalmih, 12-krat pri Izaiju, 11-krat pri Jeremiju, 11-krat v Pregovorih, 6-krat pri Danielu, 6-krat pri Zahariju in v manjšem številu še v nekaterih drugih knjigah. Od narave svetopisemskih knjig je odvisna tudi izbira predmeta te samostalniške oblike. V Pregovorih in nekaterih pripovednih besedilih prevladuje človeški subjekt, v Psalmih pa je subjekt Bog. V zvezi s človeškimi osebami in ustanovami se samostalniška oblika včasih pojavlja v povezavi z besedo *dābār*, ‚beseda, stvar, ki je resnična‘. V 5 Mz 13,15 Bog o gnusobah, ki so se zgodile v njegovi sredi, Izraelu očita, da je »stvar zanesljivo resnična (*'ēmet nākôn haddābār*)«. V 1 Kr 10,6 kraljica iz Sabe hvali kralja Salomona: »Kako resnična je beseda (*'ēmet hāyāh haddābār*; gr. *alēthinos ho logos*; Vg *verus est sermo*), ki sem jo slišala o tvojih dosežkih in tvoji modrosti v svoji deželi.« Najpogosteje pa se ‚beseda‘ pojavlja v izjavah opozoril, pritožb in zagotovil, da je nekdo ali nekaj resnično ali neresnično. V Prg 23,23 imamo spodbudo: »Pridobivaj

si resnico (*'ēmet qēnēh*) in je ne prodajaj, modrost in vzgojo in razumnost.« V Iz 48,1 prerok graja ljudi, da Boga ne slavijo »v resnici in pravičnosti (*lō' bē'ēmet wēlō' bišdāqāh*; gr. *ou meta alētheias oude meta dikaiosynēs*; Vg *non in veritate neque in iustitia*)«. V Iz 59,14-15 prerok toži: »Tako je pravica potisnjena nazaj in pravičnost stoji od daleč, kajti resnica se je spotaknila na trgu (*kī kāšēlāh bārēhōb 'ēmet*) in prava pot nima moči, da bi prišla. Resnica je pogrešana (*wattēhī hā'ēmet ne'ēderet*).« V Jer 9,4 prerok izjavlja: »Drug drugega varajo, in nihče ne govori resnice (*wē'ēmet lō' yēdabbērū*).« V Jer 42,5 poveljniki pred Jeremijem izjavljajo: »Gospod naj bo resnična in zvesta priča proti nam (*yēhī yhwh bānū lē'ēd 'ēmet wēne'ēmān*), če ne bomo ravnali po vsaki besedi, s katero te Gospod, tvoj Bog, pošilja k nam.« V Oz 4,1 prerok bridko ugotavlja, da »ni resnice (*'ēn 'ēmet*) ne dobrote in ne spoznanja Boga v deželi«. V Zah 8,16 imamo na primer spodbudo: »Drug z drugim govorite resnico (*dabbērū 'ēmet 'iš 'et-rē'ēhū*), pri vaših mestnih vratih sodite po resnici in pravici (*'ēmet wēmišpāt*) za mir.« V Zah 8,19 pa prerok spodbuja: »Ijubite resnico (*hā'ēmet*) in mir.«

V odnosu do Boga se samostalnik *'ēmet* uporablja za označevanje ene od temeljnih Božjih lastnosti. V Psalmih posamezniki ali skupnost slavijo ,resničnega' oziroma ,zvestega' Boga (Ps 31,6; 86,15; 89,15). Besedo *'ēmet* prevodi večinoma ustrezno podajajo z besedo ,zvestoba, zanesljivost', na nekaterih mestih pa vsebina jasno narekuje prevod ,resnica, resničen'. V Prg 8,7 poosebljena Božja modrost govori: »Moja usta govorijo resnico.« Prerok Jeremija v polemiki o ničevosti malikov pred Izraelovim Bogom pravi: »Gospod pa je resnični Bog, živi Bog in večni Kralj.« (Jer 10,10) V Jer 23,28 se postavlja v nasprotje sanje in resnično govorjenje Božje besede. V templju Jeremija zagotavlja, da ga je Gospod ,v resnici' poslal k njim (Jer 26,15). Kralj Jozafat preroka Miha roti, naj mu pove samo »resnico v Gospodovem imenu« (1 Kr 22,16). Prerok Daniel dobi zagotovilo, da je »videnje resnično« (8,26), da je »beseda bila resnična« (Dan 10,1); oznanjeno mu bo, »kaj je določeno v pismu resnice« (10,21), in končno skrivnostni Božji odposlanec pravi: »In zdaj ti bom naznanil resnico.« (11,2) V Drugi kroniški knjigi Božji duh govori, da je Izrael »bil dolgo brez pravega (resničnega) Boga« (2 Krn 15,3).

Za razumevanje pomenskega obsega koncepta resničnosti in resnice v razlagi v helenistični dobi je pomembno usmeriti pozornost na besedišče, ki ga za hebrejsko samostalniško obliko *'ēmet* izbira grški prevod Stare zaveze Septuaginta: *alētheia* 87-krat, (pridevnik) *alēthinos* 12-krat, nekajkrat *alēthēs*, *alēthos* in *aletheûein*. V 1 Mz 24,49; Joz 24,14, Iz 38,19; 39,8; 9,13 nastopa samostalnik *dikaiosynē* ,pravičnost'; 4-krat pridevnik *dikaios* ,pravičen'; v Jer 35 (28),9; 39 (32),41; 40 (33),6 *pistis* ,zvestoba'; v Iz 38,18 *eleēmosynē* ,usmiljenje'; v Iz 38,19 *dikaiosynē* ,pravičnost' (Quell 1964, 233).

Samostalniška oblika *'ēmūnāh* približno v enakem razmerju označuje resnico oziroma zvestobo v odnosu do človeških oseb in do Boga. Čeprav je osnovni pomen isti, pa raba samostalniških oblik *'ēmet* in *'ēmūnāh* kaže nekatere razlike – kar ima za posledico tudi dejstvo, da grška Septuaginta *'ēmet* večinoma prevaja z besedama *alētheia* ,resnica' in *alēthinos* ,resničen', *'ēmūnāh* pa s *pistis* ,vera, zvestoba' (Jepsen 1974, 310, 317). Pozorni smo na dejstvo, da se samostalnik *'ēmet*

pogosteje pojavlja v povezavi s sinonimnimi pojmi. V Ps 119,29-30 psalmist Boga prosi, naj od njega odstrani »pot laži/lažno pot«, ker je izbral »pot resnice/zvestobe«. Zanimiva je ugotovitev, da se samostalniška oblika *'ēmûnāh* pogosto pojavlja kot nasprotje besede *šeqer*, 'laž' (Iz 59,4; Jer 5,1.2; 9,2; Ps 89,34; 119,29-30.86; Prg 12,17.22; 14,5). V odnosu do Boga se samostalniška oblika *'ēmûnāh* uporablja samo v pesniških delih hebrejskega Svetega pisma, na primer v Ps 40,11; 92,3; 88,12; 89,2.6, in izraža sólo bistvo Boga, ki se kaže v njegovi zanesljivosti, zvestobi in resničnosti. V 5 Mz 32,4 pesnik Boga imenuje *'el 'ēmûnāh*, »Bog resnice = resničen/zvesti Bog«.

5. Sklep

Semantični pristop pri ugotavljanju pomenskih vidikov pojma 'resnica' omogoča vpogled v celotno hierarhijo vrednot, ki jih prikazujejo različne literarne vrste bibličnih besedil z izraznimi sredstvi besedišča, literarnih oblik in umetnosti retorike. Osrednja literarna oblika paralelizma omogoča vpogled v pomenske vidike sinonimov in antonimov, ki se pogosto pojavljajo v parih ali v povezavi z večjim številom sinonimnih ali antonimnih izrazov. Vpogled v najvplivnejša starodavna prevoda Svetega pisma, Septuaginto in Vulgato, nam pomaga ugotoviti, kakšni so novi odtenki pomenov, ki so jih pod vplivom prevodov poznejši razlagalci Svetega pisma, teologi in literarni poustvarjalci vnesli v jezike, ki so s svojo izredno razširjenostjo skozi stoletja oblikovali univerzalno versko in kulturno skupnost.

Metoda analize besedišča v okviru semantičnih polj nam je pomagala, da smo lahko v vsakem odlomku natančneje ugotovili, kakšen je osnovni pomen (*Grundbedeutung*) izbrane ključne besede za leksikalno in semantično analizo. Poleg tega nam je pomagala ugotoviti morebitni etimološki pomen, kako kontekst kaže večpomenskost besede, kakšne so stalne besedne zveze po v parih ali širših sklopih izbranih besed. Na ta način smo lahko tudi ugotovili, da je osnovno merilo jezikovnega in literarnega konteksta besedila glede možnosti, da bi iz njega izpeljali variabilnost pomenskih vidikov besed s ključnim pomenom, omejeno.

Ko v leksikalno in semantično analizo besedil vključujemo še izbrane ustreznice v prevodih posebnega kulturnega vpliva, dobimo vpogled v premike v določanju pomena besed v izvorniku in ustreznic v standardnih prevodih, ki so po posameznih jezikovnih skupinah vplivali tudi na razvoj teologije in filozofije. Velik vpliv standardnih prevodov Svetega pisma skozi zgodovino eksegetom narekuje, da primerjajo dokazne besede, ki izražajo vidike 'resnice' v izvorniku, s prevodi kot dodatnimi podatki – in tako dobijo bogatejšo sliko pomenov, kot pa jo lahko dajo zgolj enojezične študije. S tako celotno sinhrono in diahrono metodo lahko omogočimo tudi, da se popravi raba ključnega svetopisemskega besedišča v sistematični teologiji in filozofiji, ki se razvijata vzporedno – in včasih tudi mimo posebnosti besed v semantičnih poljih. Ko delamo leksikalno in semantično analizo besed, kot so ljubezen, zvestoba in resnica, se hote ali nehote poleg kognitivnih razkrijejo tudi čustveni vidiki tovrstnega besedišča.

Rezultate semantične analize lahko povzamemo z nekaj ugotovitvami: 1) semantično polje koncepta resnice večinoma pokriva samo vsebinsko jedro Božjih in človeških lastnosti, ki zaznamujejo medosebne odnose v komplementarnem povezovanju pomensko podobnih besed: trdnost, stanovitnost, zanesljivost, stalnost, trajanje, zvestoba, resnica; 2) ko preroki govorijo o človekovi verodostojnosti ali neverodostojnosti, izražajo razočaranje, ker se stanje duha ne ujema s pričakovanji; posledica človeške neverodostojnosti so različne kazni, ki prerokom dajejo povod za klic h pokori, za obljubo odpuščanja in za spravna dejanja; 3) celovita duhovna narava resnice, ki se udejanja v medosebnih odnosih, predstavlja za razlagalce in literarne poustvarjalce svetopisemskega dojemanja resnice velik izziv. Po splošnem prepričanju lastnosti resnice ni mogoče ustrezno izraziti le s pojmi, besednimi zvezami ali definicijami. Predstavitve v pripovedi, obliki govorov in molitev, slogu modrostnih izrekov in dialogov imajo veliko večjo prepričevalno moč. Besedila največkrat prikazujejo zaupanja vredna ali nevredna dejanja likov v odnosu do Boga in ljudi v konkretnih življenjskih situacijah.

Reference

- Avsenik Nabergoj, Irena.** 2013. Pre-modern Philosophical Views on Reality and Truth in Literature. *Synthesis philosophica* 28, št. 1–2:195–210.
- . 2014. Semantika resničnosti in resnice v Svetem pismu. *Bogoslovni vestnik* 74, št. 1:29–39.
- . 2019. Temeljne literarne oblike v Svetem pismu [Foundational Literary Forms in the Bible]. *Bogoslovni vestnik* 79, št. 4:855–875.
- Backhouse, Anthony Edgar.** 1994. *The Lexical Field of Taste: A Semantic Study of Japanese Taste Terms*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Badiou, Alain.** 2022. *The Immanence of Truths: Being and Event*. Prevedla Kenneth Reinhard in Susan Spitzer. London: Bloomsbury Academic.
- Barsalou, Lawrence W.** 1992. Frames, Concepts, and Conceptual Fields. V: Adrienne Lehrer in Eva Feder Kittay, ur. *Frames, Fields, and Contrasts: New Essays in Semantic and Lexical Organization*, 21–74. Hillsdale, NJ: L. Erlbaum Associates.
- Bassac, Christian, Bruno Mery, in Christian Rectoré.** 2010. Towards a Type-Theoretical Account of Lexical Semantics. *Journal of Logic, Language, and Information* 19, št. 2:229–245.
- BenDavid, Abba.** *Parallels in the Bible*. 1972. Jerusalem: Carta.
- Berlin, Adele.** 1989. Lexical Cohesion and Biblical Interpretation. *Hebrew Studies* 30:29–40.
- Bohnenmeyer, Jürgen.** 2021. *Ten Lectures on Field Semantics and Semantic Typology*. Leiden: Brill.
- Bolin, Mary K.** 2005. *Grace: A Contrastive Analysis of a Biblical Semantic Field*. Lincoln, NE: University of Nebraska-Lincoln.
- Bons, Eberhard, Jan Joosten in Regine Hunziker-Rodewald, ur.** 2015. *Biblical Lexicology: Hebrew and Greek*. Berlin: de Gruyter.
- Buber, Martin, in Franz Rosenzweig.** 1994. *Scripture and Translation*. Prevedla Lawrence Rosenwald in Everett Fox. Bloomington: Indiana University Press.
- Culley, Robert C.** 1967. *Oral Formulaic Language in the Biblical Psalms*. Toronto: University of Toronto Press.
- Elbourne, Paul.** 2013. *Meaning: A Slim Guide to Semantics*. Oxford: Oxford University Press.
- Gadamer, Hans-Georg.** 1975 *Wahrheit und Methode: Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. Tübingen: J.C.B. Mohr.
- . 2001. *Resnica in metoda*. Prevedel Tomo Virk. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- Gregorčič, Rok.** 2021. Sokratska prevara za resnico kot Kierkegaardov prehod med iracionalnostjo in racionalnostjo. *Bogoslovni vestnik* 81, št. 1:35–46.
- Horwich, Paul.** 2009. Truth. V: Robert Audi, ur. *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, 929–931. Cambridge: Cambridge University Press.
- Irwin, W. A.** 1929. Truth in Ancient Israel. *The Journal of Religion* 9, št. 3:357–388.

- Jepsen, Alfred.** 1974. ʾĀman. V: G. Johannes Botterweck in Helmer Ringgren, ur. *Theological Dictionary of the Old Testament*. Zv. 1, 292–323. Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Koehler, Ludwig, in Walter Baumgartner.** 1994. *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*. 4 zv. Leiden: Brill.
- König, Eduard.** 1933. The Truth of Old Testament Religion. *The Jewish Quarterly Review* 24, št. 2:103–111.
- Koselleck, Reinhart.** 1999. *Pretekla prihodnost: Prispevki k semantiki zgodovinskih časov*. Prevedel Igor Kramberger. Spremnna beseda Oto Luthar. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Krašovec, Jože.** 2020a. Od simbola besede v Svetem pismu do teologije o opravičenju [From the Symbol of the Word in the Bible to the Theology of Justification]. *Bogoslovni vestnik* 80, št. 1:49–61.
- . 2020b. *Razsežnosti Božje pravičnosti in pravice v hebrejskem Svetem pismu*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Založba Družina.
- . 2022. *God's Righteousness and Justice in the Old Testament*. Grand Rapids, MI: William B. Eerdmans.
- Lehrer, Adrienne, in Eva Feder Kittay, ur.** 1992. *Frames, Fields, and Contrasts: New Essays in Semantic and Lexical Organization*. Hillsdale, NJ: L. Erlbaum Associates. 143–170.
- . 1994. *Semantic Fields and Lexical Structure*. Amsterdam: North-Holland.
- Lehrer, Adrienne.** 1993. Semantic Fields and Frames: Are They Alternatives? V: Peter Rof Lutzeyer, ur. *Studien zur Wortfeldtheorie [Studies in Lexical Field Theory]*, 149–162. Tübingen: M. Niemeyer.
- Levinson, Stehen C., in Niclas Burenhult.** 2009. Semplates: A New Concept in Lexical Semantics? *Language* 85, št. 1:153–174.
- Lutzeyer, Peter Rolf, ur.** 1993. *Studien zur Wortfeldtheorie [Studies in Lexical Field Theory]*. Tübingen: M. Niemeyer.
- Lycan, William G.** 2019. *Philosophy of Language: A Contemporary Introduction*. New York: Routledge.
- Lyons, John.** 1977. *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ogon, Bastian.** 2020. The Concept of Truth in the Gospel of John. Magistrsko delo. Andrews University, Berrien Springs.
- Palmer, Frank Robert.** 1982. *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Petkovšek, Robert.** 2018. Veselje resnice in sveto-pisemski monoteizem [The Joy of Truth and Biblical Monotheism]. *Edinost in dialog* 73, št. 1–2:235–258.
- Piper, Otto A.** 1962. Truth. V: George Arthur Buttrick, John Knox, Herbert Gordon May, Samuel Terrien, Emory Stevens Bucke, ur. *The Interpreter's Dictionary of the Bible: An Illustrated Encyclopedia*. Zv. 4, 713–717. Nashville: Abingdon Press.
- Quell, Gottfried, Gerhard Kittel, in Rudolf Bultmann.** 1964. Alētheia, alēthēs, alēthinos, alētheuō. V: Gerhard Kittel, ur. *Theological Dictionary of the New Testament*. Zv. 1, 232–251. Grand Rapids, MI: Eerdmans.
- Ramsdell, Edward Thomas.** 1951. The Old Testament Understanding of Truth. *The Journal of Religion* 31, št. 4:264–273.
- Saussure, Ferdinand de.** 2011. *Course in General Linguistics*. Prevedel Wade Baskin. New York: Columbia University Press.
- Simon-Vandenberg, and Karin Aijmer.** 2007. *The Semantic Field of Modal Certainty: A Corpus-Based Study of English Adverbs*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Sveto pismo: Stara in Nova zaveza.** 2023. Jeruzalemska izdaja. Ljubljana: Slovenska škofovska konferenca in Založba Družina.
- Sveto pismo Stare in Nove zaveze: Slovenski standardni prevod.** 1996. Prevedel in uredil Jože Krašovec. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.
- Šorli, Mojca.** 2020. *Semantična prozodija: Leksikalni in besedilno-diskurzivni vidiki*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Thipa, H. M.** 1979. Semantic Field Analysis Revisited. *English in Africa* 6, št. 1:82–88.
- Trier, Jost.** 1931. *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes: die Geschichte eines Sprachlichen feldes*. Heidelberg: C. Winter.
- Vanzo, Alberto.** 2010. Kant on the Nominal Definition of Truth. *Kant-Studien* 101:147–166.
- Vidovič Muha, Ada.** 2000. *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Wolff, Hans Walter.** 1975. *Anthropology of the Old Testament*. Prevedla Margaret Kohl. London: SCM Press; Philadelphia: Fortress Press.